

УДК 373.015.31:316.42

Царенко О. О.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА ПОЛІТИЧНУ ПОВЕДІНКУ ГРОМАДЯН

Висвітлюються проблеми формування політичної культури як чинника впливу на політичну поведінку громадян. Аналізуються фактори впливу та особливості політичної культури сучасного українського суспільства. Доводиться, що на політичну поведінку суттєвий вплив має тип політичної культури.

Ключові слова: політична культура, політична поведінка, політична орієнтація, політичний процес.

Царенко Е. А. Политическая культура как фактор влияния на политическое поведение граждан.

Освещаются проблемы формирования политической культуры как фактора влияния на политическое поведение граждан. Анализируются факторы влияния и особенности политической культуры современного украинского общества. Доказывается, что на политическое поведение существенное влияние имеет тип политической культуры.

Ключевые слова: политическая культура, политическое поведение, политическая ориентация, политический процесс.

Tsarenko E. A. Political culture as a factor of influence on the political behavior of citizens.

The article reveals the dependence of the political behavior of the citizens of modern Ukraine from political orientations, behaviors, certain stereotypes which were formed during the Soviet era. However, recently observe high activity of citizens during the election campaign, opinion polls and other social and political action, which is a sign of a democratic society.

In the article note that, a change in political culture are combine with changes in political behavior. In the absence of willingness of people to accept democratic principles, impose their political institutions can't function.

In the article we explore the influence of political culture on political behavior, reflect the main factors that influence the formation of the political culture of the individual in modern terms, reveal features of modern concepts of political culture, define by specific political culture of the Ukrainian people and show the dependence of political behavior Ukrainian society on the level and nature of political culture.

Also we emphasize the fact that the condition for the formation of political culture is in citizens, who are interested in the political process and interaction with political reality. That political behavior transform under the influence of both institutional alike, and institutional factors which outlines the social status and potential social and political activity of the subjects and objects of policy.

The article argues that political culture and political behavior of citizens are two subsystems that influence each other and can't exist without each other.

In exploration we conclude that the modernization of the political system of society, the role and importance of political socialization, the result of which must be a "new political culture" for its formation is not only important institutional transformation but also the creation of a system of cultural values, namely the transformation of culture of political institutions.

Key words: political culture, political behavior, political orientation, political process.

Актуальність дослідження зумовлена проблематикою дослідження особливостей політичної культури як чинника впливу на політичну поведінку громадян. Проблеми

формування нового типу політичної культури потребують детального аналізу, всебічного врахування об'єктивних і суб'єктивних факторів, що впливають на політичну поведінку різних груп населення.

Політична поведінка громадян сучасної України характеризується впливом політичних орієнтацій, типів поведінки, певних стереотипів, що сформувались за часів радянської влади. Незважаючи на це, останнім часом спостерігається досить висока активність громадян під час виборчих кампаній, опитувань громадської думки, інших суспільно-політичних акцій, що є ознакою демократичного розвитку суспільства.

Зміни в політичній культурі мають поєднуватися із змінами у політичній поведінці. При відсутності готовності людей прийняти демократичні принципи, нав'язані їм політичні інститути не зможуть функціонувати. На це звертають увагу політики вчені, які досліджують трансформаційні процеси в Україні. Культура виступає своєрідним інформаційним фільтром суспільства. Зміни економіки, суспільно-політичного устрою мають поєднуватися із змінами в політичній культурі. Україна за конституцією демократична держава. Без демократичної культури неможливе формування розвинутої демократії. Демократична політична культура визначає характер політичного процесу. Проблема культури все частіше розглядається як домінуюча з позиції розвитку всієї цивілізації [8].

Метою дослідження є вплив політичної культури на політичну поведінку, відображення основних факторів, які впливають на формування політичної культури особистості в сучасних умовах. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити комплекс наступних завдань: виявити особливості сучасних уявлень про політичну культуру; визначити специфіку політичної культури українського народу та показати залежність політичної поведінки українського суспільства від рівня та характеру політичної культури.

Визначення «політична культура» має багато тлумачень, серед яких можна виділити такі: система переконань, почуттів та вірувань. Ці тлумачення надають політичному процесу порядок і значимість і, як наслідок, забезпечують прийняття основних правил, котрі корегують поведінку в політичному процесі.

На думку визначних мислителів, політичну культуру можна тлумачити як систему переконань про моделі політичної поведінки і політичні інститути (С. Верба); модель орієнтації і поведінки в політиці (В. Розенбаум); сукупність позицій, цінностей і зразків поведінки, що торкаються взаємовідносин влади і громадян (Є. Вятр) [18].

На думку Н. Кейзерова, політична культура – це ідеологічне, надбудовне явище, особливий різновид культури, якість, спосіб духовно-практичної діяльності і відносин, що забезпечують відбиття, закріплення й реалізацію докорінних класових і суспільних інтересів [17].

У загальному розумінні політична культура – це культура політичного мислення і політичної діяльності, ступінь цивілізованості характеру і способів функціонування політичних інститутів, організації всього політичного життя у суспільстві [2].

На думку автора, політична культура – це органічна, загальна характеристика форм та зразків поведінки людей в публічній сфері, їх якісних цінностей, які проявляються в сфері публічної влади, яка втілює їх цілі стосовно змісту політики та закріплює норми та традиції взаємозв'язку держави та суспільства; це типовість однієї або групи країн.

У наш час термін «політична культура» став одним з найбільш уживаних як серед політиків, так і серед науковців, соціологів, психологів. У дослідженнях науковців Л. О. Левченко та Ф. О. Левченко «Формування політичної культури населення сучасної України» [10], І. Ю. Вільчинської «Політична культура як ціннісно-нормативна основа політичної мотивації» [12], М. Б. Заболотного «Особливості формування політичної культури сучасного українського суспільства» [14], Ю. О. Рябого «Фактори впливу та системні зміни українського суспільства та його політичної культури» [15], О. О. Проскуріної «Політична культура України в умовах глобальної інформатизації: форми

політичної соціалізації та їх удосконалення» [16], О. П. Кваші «Політична культура в контексті регіональної політики» [7], В. П. Культенко «Культурна політика та політична культура: кореляція понять та феноменів» [12] політична культура визначається як система феноменів суспільної свідомості, а в більш широкому розумінні – як загальна національна культура, яка впливає на функціонування та розвиток державних і політичних інститутів і надає значимість і напрям політичним процесам і політичному життю загалом. Західні вчені М. Доган та Д. Пелассі зазначають: «Саме культура, що визначає позиції людей, відчутно впливає на форми політичної активності, є сутнісним елементом політичного життя народу. Ось чому ми повинні вітати дослідження, які ставлять за мету зрозуміти, чим визначається суть політичної культури, від чого вона залежить, як, разом з якими процесами, під впливом яких конфліктів, подій вона формується» [6].

Термін «політична культура» в українській політичній літературі вперше вжив В. Липинський. У його розумінні сутність політичної культури полягає в поєднанні, у «рівновазі» між «політичною творчістю» й «політичною наукою», що забезпечує високу «політичну вмілість» провідної верстви нації та всього народу. «Пристаосування до політичної творчості даних політичної науки, – писав В. Липинський, – виходить у сферу політичної умілості. Така чи інша рівновага між першою і другою – таке чи інше уміння використовувати для творчості дані науки – лежить в основі того, що прийнято звати політичною культурою» [11, с. 74].

Умовою формування політичної культури є зацікавленість громадянами політичним процесом, взаємодія з політичною реальністю.

Політична культура виражає:

- 1) динаміку традицій у сфері державної влади;
- 2) втілення цих традицій та розвиток у сучасному контексті;
- 3) вплив збережених традицій на формування традиції майбутнього.

Дослідниця І. В. Галактіонова здійснила спробу класифікувати фактори формування або трансформування політичної культури. На її думку, достатньо відштовхнутися від дихотомії «внутрішні/зовнішні» фактори. Виходить приблизно така схема:

Внутрішні фактори:

- вплив найближчого оточення (родина, навчальні заклади, групи однолітків, трудовий колектив);
- тип того місця, де людина мешкає постійно;
- особливості психології людини.

Зовнішні фактори:

- ЗМІ;
- ідеологія;
- державний лад;
- тип економічних відносин;
- освіта;
- масова національна культура;
- державна молодіжна політика;
- громадянська освіта [4].

Слід сказати про те, що на сьогодні з розвитком інформаційних технологій одним із найбільш ефективних шляхів формування політичної культури є інформаційно-комунікаційна, тобто діяльність засобів масової інформації. До них слід віднести не лише газети, журнали, телевізійні новини, але ще й ЗМІ, які широко представлені у мережі Інтернет. Особливо велику роль на формування політичної культури мають маленькі ЗМІ кожної області чи міста, які орієновані на порівняно вузьку групу постійних читачів, але тим самим вони впливають на формування політичної культури відповідного регіону. Їх ще називають «четвертою гілкою влади», яка повинна бути «арбітром» перших трьох та нести об'єктивну інформацію та аналіз суспільству.

Що ж стосується телевізійних ЗМІ, то екран телевізора дозволяє не тільки у вербальній, але й у візуальній формі вносити в політичну свідомість ідеї, погляди, думки, які зовсім недавно були абстрактними. Використання ЗМІ для формування політичної культури найбільш ефективно, оскільки вони спроможні впливати на велику кількість людей за короткі часові періоди, саме тому на передвиборних компаніях кандидати та партії максимум грошей вкладають у рекламу по телевізору. У перехідні періоди існування суспільства, що є навіть нетиповим, а вже привичним для України ЗМІ відіграють особливо важливу функцію у формуванні політичної культури.

Тобто, сьогодні ЗМІ є одним із головних чинників впливу на політичну поведінку громадян, на їх політичну культуру. Населення через телебачення, газети, Інтернет отримують не тільки інформацію, а й зразки політичної поведінки, яку намагаються повторювати у своїй діяльності.

Не можна не назвати ще один із шляхів впливу на політичну поведінку – це навчальний і виховний процес у закладах освіти. Саме під час навчання та у стінах шкіл, коледжів, вузів проходить значна частина політико-правового виховання.

Не слід також забувати про той вплив, який здійснює інститут політичної еліти на формування політичної свідомості та політичної культури. Політичні лідери є джерелом «достовірної інформації» через промови та заяви, очікуючи на підтримку громадян. Громадяни, сподіваючись на реалізацію їхніх інтересів, що відповідають цілісній складовій їхньої політичної культури, віддають свій голос за того чи іншого кандидата або проявляють апатію до виборчого процесу, що також є показником політичної системи загалом та політичної свідомості громадянина особисто. Від того, наскільки якісно політичний лідер буде реалізовувати обіцянки виборців та відповідатиме політико-культурним настановам буде залежати його легітимізована політична активність [18].

Фундаментальні перетворення політичного життя не можливі без трансформації політичної культури, яка в кожній ситуації є синтезом моментів формування, функціонування та розвитку, що робить її динамічною складною системою [1, с. 37].

Розпад Радянського Союзу ознаменував для нових держав СНД початок якісно нового етапу в їх політичному розвитку. В ході трансформації суспільства відбулася зміна суспільних відносин у всіх сферах життєдіяльності. На початку XXI ст. на пострадянському просторі прокотилася хвиля кольорових революцій, яка примусила аналітиків переглянути погляди на політичний процес у цих країнах. Розширення демократії, її утвердження у нових країнах стає незворотною тенденцією сучасної історії. Назріла необхідність створення фундаментальних теоретичних розробок з проблематики політичної структуризації українського суспільства, вивчення закономірностей його трансформацій, а це неможливо без вивчення політико-культурних аспектів. Сформована в країнах пострадянського простору політична культура виявилась непридатною до нових умов існування. Проблеми, що породжені дезінтеграцією радянської системи, розпадом СРСР і всього блоку країн соціалістичного співтовариства та утворенням нових самостійних держав, є важливим предметом сучасних досліджень у всьому світі. Незалежно від соціально-економічного і соціально-культурного стану проблема формування політичної культури нового типу є актуальною і сьогодні, тому що політична культура є ланкою зв'язку між поколіннями для передачі здобутого політичного досвіду, тим самим сприяє стабільності політичної системи [13].

Якісна зміна політичної культури призведе до зміни політичної поведінки громадян. Тобто політична поведінка трансформується під впливом як інституційних, так, і не інституційних чинників, котрі окреслюються суспільним станом і потенціалом соціально-політичної активності суб'єктів та об'єктів політики.

У процесі трансформації політичного режиму перш за все змінюються форми політичної поведінки, ціннісна система усього суспільства. Як наголошує Ю. Шайгородський, формування такої ціннісної системи, яка була б прийнята більшістю членів суспільства, є

найважливішим принципом його існування і, водночас, – основним інструментом суспільних реформувань. Не випадково, глобальною метою будь-якого політичного режиму є прагнення сформувати систему базисних цінностей і зорієнтувати на них більшу частину суспільства [19].

Можна сказати, що політична культура та політична поведінка громадянина – це дві підсистеми, які впливають одна на одну та не можуть існувати одна без одної.

Як зазначає В. Горбатенко, дієву модель політичної системи неможливо створити лише через політику, інструментальними засобами. Її можна творити через культуру, через залучення потенціалу базових цінностей [3, с. 4].

Важливо, щоб в процесі транзиту від тоталітаризму до демократії змінювалась політична поведінка громадян, їх політична культура.

В умовах модернізації політичної системи суспільства зростає роль і значення політичної соціалізації, результатом якої і повинна стати «нова політична культура». Для її формування важлива не тільки інституційна трансформація, а й створення іншої системи культурних цінностей, тобто трансформація культури діяльності політичних інститутів. У більшості країн постсоціалістичного простору йде переважання на інституціональному рівні політичної культури радянського типу, що справляє гальмівний вплив на темпи суспільних перетворень. Це пов'язане, в першу чергу, з незмінністю політичної еліти. Перехід до демократичного політичного режиму відбувався шляхом входження старих еліт, що виховані на канонах ієрархічної підпорядкованості, у нові структури та відносини. Нездатність і небажання цих еліт поставити інтереси суспільства вище власних інтересів і амбіцій є головною перешкодою на шляху становлення демократії [13].

Також трансформація політичної культури в Україні відбувається на фоні латентного чи явного конфлікту. Перетворення в суспільстві і державі співпадають у часі з циркуляцією індивідуальних та групових інтересів, що призводить до зіткнення їх носіїв. Конфліктна складова є небезпечною. На думку В. С. Комаровського, «чим в більшій мірі конфлікт об'єктивується за межами індивідуальних інтересів і чим більше він пов'язаний з основними цінностями конфлікуючих груп, суспільства загалом, тим він більш загострюється і тим вірогідніше використання силових методів його вирішення» [9, с. 3].

Оскільки основними рисами української політичної культури є політична пасивність, амбівалентність – це позначається на політичній поведінці електорату. Потрібно відзначити, що події Помаранчевої революції вплинули на політичну поведінку громадян та рівень політичної культури; суспільство звикло до вільного висловлювання думок, плюралізму політичних ідей, цінностей. Незважаючи на всі ці позитивні зміни, політична культура українського суспільства, а особливо молоді, залишається на рівні спостерігача за політичними процесами. Пасивність політичної поведінки молоді можливо подолати лише через утвердження демократичних ідеалів, цінностей. Здавалось, що двадцятирічний етап формування нового стилю політичної поведінки повинен мінімізувати авторитарно-тоталітарні тенденції в структурі політичної культури, але більшість фахівців відзначають, що подолати вище зазначені тенденції в найближчий час неможливо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Алмонд Г. Гражданская культура и стабильность демократии / Г. Алмонд, С. Верба // Полис. – 1992. – № 2. – С. 25–37.
2. Брегеда А. Політологія: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / А. Брегета. – К. : КНЕУ, 1999. – 108 с.
3. Гаджиев К. Политология. Изд. 2-е, перераб. и доп. / К. Гаджиев. – М. : Логос, 2008. – 431 с.
4. Галактіонова І. Фактори впливу на формування політичної культури молоді України, 90-ті роки ХХ ст. [Електронний ресурс] / І. Галактіонова – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Polit/2001_19/13_galaktionova_iv.pdf

5. Горбатенко В. Ціннісні аспекти реформування політичної системи України / В. Горбатенко // Політичний менеджмент. – 2007. – № 3 (24). – С. 9–12.
6. Доган М. Сравнительная политическая социология / М. Доган, Д. Пеласси. – М. : Соц.-полит. журнал. – 1994. – С. 98–105.
7. Кваша О. Політична культура в контексті регіональної політики / О. Кваша // «Гілея (науковий вісник)»: Збірник наукових праць. – К., 2009. – Випуск 23.
8. Кіндратець О. М. Політична культура як чинник демократичних перетворень [Електронний ресурс] / О. М. Кіндратець. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpqgvzdia/2009_39/pdf/visnik_39_17.pdf
9. Комаровский В. Политический конфликт и политические ценности: сравнительный анализ / В. Комаровский // Политическая теория: тенденции и проблемы. – М. : РАУ, 1994. – 253 с.
10. Левченко Л. Формування політичної культури населення сучасної України [Електронний ресурс] / Л. Левченко, Ф. Левченко // Наукові праці – Політичні науки. – Том № 44. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/index.php?m=10&s=7&t=44>
11. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму / В. Липинський. – К. : Філадельфія, 1995. – С. 74–75.
12. Політологічний вісник. Зб-к наук. праць. Вип. 41. – К. : «ІНТАС», 2009. – 528 с.
13. Пробийголова Н. В. Особливості процесу трансформації політичної культури на постсоціалістичному просторі [Електронний ресурс] / Н. В. Пробийголова. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Polzap/2010_1/15.pdf
14. Проскуріна О. Політична культура України в умовах глобальної інформатизації: форми політичної соціалізації та їх удосконалення / О. Проскуріна // «Гілея (науковий вісник)»: Збірник наукових праць. – К., 2009. – Випуск 20.
15. Роберт Г. Азы парламентской культуры / Г. Роберт. – М. : House, 1992. – 301 с.
16. Розенфельд Ю. Політологія: підручник [Електронний ресурс] / Ю. Розенфельд, Л. Герасіна, Н. Осипова та ін. – Х. : Право, 2001. – Режим доступу : <http://radnuk.info/pidrychnuku/polit/271-rozenfeld.html?start=60>
17. Санистебан Л. Основы политической науки / Л. Санистебан. – М., 1992. – С. 5–7.
18. Цыганков П. Политология Роберта Даля // Социально–политические науки. – 1990. – № 10. – С. 88.
19. Шайгородський Ю. Проблема цінностей у контексті сучасності / Ю. Шайгородський // Політичний менеджмент. – 2008. – № 6 (33). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/publcontent>